

priznanie jeho pretržitej, atómovej štruktúry; priznanie jeho schopnosti fixovať (kódovať) a odovzdávať dedičnú informáciu prakticky nekonečných vzájomných kombinácií určitých atómov a ich skupín.

Dnešné úspechy genetiky potvrdzujú správnosť — fakticky v Leninových prácach implicitne obsiahnutých — predpovedí, ktoré sa vzťahujú na celý okruh daných prírodovedných problémov. To aj, podľa nášho názoru, potvrdzuje oprávnenosť témy, ktorej sa venujeme v tomto príspevku.

PRÍSPEVOK K OTÁZKAM VÝSTAVBY SYSTÉMU VIED O PRÁCI

KAROL HÁJEK

a) Podstatné premeny štruktúry a fungovania práce

Pokrok vedy a techniky v epoche nástupu automatizácie spoločenskej výroby si žiada vyššie princípy pracovného procesu, než aké fungovali v jednotlivých prekonaných stupňoch vývinu priemyselných revolúcií. Hovoríme, že nový automatizovaný systém výroby podstatne mení pracovné situácie vo všetkých sférach jeho činnosti. „Automatický princíp ruší jednoduchý výkon pracovnej sily a vytláča človeka na okraj bezprostrednej výroby: jednak na zložité funkcie pri aplikácii vedy, jednak na nové nevyhnutné oblasti (služby a pod.).“¹ Ľudská práca takto stráca povahu hrubej, bezprostredne výrobnéj práce a začína fungovať ako vždy komplikovanejšia inžinierska práca v novej polohe ľudských činností. V modernej civilizácii sa totalitne menia vo svojej najvnútornejšej podstate. Prekonávajú principiálne premeny.

Práca v zmysle použitia pracovnej sily to je podľa Marxa vždy jej aplikácia v uvedomovanom a cieľuprimeranom procese interakcie človeka a prírody. Je to „proces, pri ktorom človek sprostredkuje, reguluje a kontroluje výmenu látok medzi sebou a prírodou“.² Špecificky ľudským spôsobom uskutočňuje výmenu látok a energie v účelnom technicky sprostredkovanom vzťahu k objektu práce. V tejto súvislosti je práca všeobecnou a trvalou prirodzenou podmienkou prispôsobovania si prírody potrebám človeka. V podmienkach modernej civilizácie to znamená, že vo všetkých sférach spoločenskej činnosti sprostredkuje človek svoje aktívne funkcie vo vzťahu k prírode v sieti veľmi komplikovaných procedúr pracovných situácií. Práca hlavou i rukou tu predpokladá, pochopiteľne, nielen výmenu látok a energie, ale i príslušné náročné operácie informáciami.

V pracovnom procese ako prirodzenom predpoklade existencie človeka teda vystupujú a rozhodujú dva relevantné momenty. Na jednej strane sú to funkcie aktívneho človeka s jeho prácou hlavou a rukou, ktorá konštruuje techniku a rozvíja technológiu, a na druhej strane je to príroda a jej látkové a energetické stavy ako predmet ľudskej aktivity. No určujúci faktor, ktorý zabezpečuje dynamiku účelnej interakcie takýchto dvoch stránok pracovného procesu, to je subjektívny informačný faktor intelektuálnych

¹ R. Richta, *Civilizácia na rázcestí*, Bratislava 1966, 77.

² K. Marx, *Das Kapital*, B. I, in Marx — Engels, *Werke*, B. 23, Berlin 1962, 192.

funkcií človeka. Špecificky ľudský subjektívny faktor, ktorý sa v pracovnom procese v dialektike vývoja hlavy, ruky, pracovného nástroja a predmetu práce človeka vytvoril a ktorý sa vo vývine ľudského rodu ďalej diferencuje vždy na vyššie funkcie určovať premeny v povahe človeka, techniky jeho práce i samého predmetu práce.

Práve preto i Marx, keď abstrahuje na jednotlivé rozhodujúce faktory pracovného procesu, za podstatný v nich považuje prednostne cieľavedomú činnosť človeka. Operácie človeka technikou pracovných prostriedkov vo vzťahu k predmetu práce chápe ako operácie regulované a kontrolované hlavou. Keď odlišuje ľudskú prácu od činnosti zvierat, ukazuje ako sa i najhorší staviteľ od začiatku diferencuje od najhoršej včely tým, že prv, než začne stavať buňku z vosku, postaví ju už vo svojej hlave. „Na konci pracovného procesu vychádza výsledok, ktorý tu bol na jeho začiatku už v robotníckovej predstave, t. j. ideálne.“³

Na inom mieste domýšľa Marx túto otázku a znova kladie akcent na prácu ako na všeobecný proces a trvalú podmienku aktívnej premeny prírody človekom. Píše: „Pracovný proces, to je účelná činnosť, smerujúca k tvorbe úžitkových hodnôt, k privlastneniu si toho, čo je dané prírodou, k uspokojovaniu ľudských potrieb ako všeobecný proces výmeny látok medzi človekom a prírodou, ako večná, prirodzená podmienka ľudského života.“⁴ Ukazuje tu, že človek nikdy nepracuje tak, aby nevidel cieľ svojej práce a zákonitý poriadok pracovného procesu. V každom pracovnom procese vystupuje vedomie práce ako neodmysliteľná zložka ľudskej činnosti a v nej je vždy v ideálnej podobe zastúpená informácia konkrétneho cieľa pracovnej činnosti. Praktické zmocňovanie sa prírody človekom sa tak v pracovnom procese vyjadruje ako realizácia vedomého cieľa, ako uskutočnenie subjektívneho zámeru pracujúceho človeka. No najmä ako aktívna, konkrétnymi informáciami orientovaná premena prírody.

Zmocniť sa sveta prakticky v epoche modernej civilizácie teda znamená zmocniť sa ho predovšetkým v cieľavedomom teoreticky orientovanom technicky sprostredkovanom pracovnom procese, ovládnuť ho na základe teoretického zmocnenia sa možných spôsobov technicky sprostredkovanej realizácie cieľa. Lebo vedome si klásť ciele v pracovnom procese predpokladá vedieť, aké konkrétne prostriedky možno a treba použiť. Vedieť, aké formy pracovnej techniky zabezpečia maximálny efekt v procese realizácie cieľa, t. j. mať informácie o zákonitostiach pracovného poriadku, ktorý sľubuje efektívnu realizáciu cieľa.

„Ľudská práca je prostredkom pre život a z toho hľadiska leží vo sfére nutnosti; ale zároveň je určitou historickou formou bytostnej činnosti, praktického sebautvárania človeka, čo prekračuje hranice nutnosti.“⁵ V epoche vedeckotechnickej revolúcie si preto zasluhuje pozornosť, konkrétnu pomoc vedy. Pýtala pozornosť vedy už v spoločensko-historických súvislostiach, keď ešte v pracovnom procese prevládala fyzická činnosť orgánmi ľudského tela v podobe priameho pôsobenia na pracovný prostriedok i predmet práce. Práve len v podobe sa mohlo stať, že sa práca vyvíjala vždy k účinnejším formám ovládania prírody človekom.

V daných podmienkach vývoja sa človek posúva za hranice bezprostredného výrobného procesu. Pri operáciách automatizovaným systémom výroby zohráva v pracovnom procese rozhodujúcu úlohu psychická, inžinierska, vždy viac intelektuálne fundovaná činnosť človeka. V tejto súvislosti sa povaha ľudskej práce naozaj principiálne mení. „Premeny na pôde práce, ľudskej činnosti sú v súčasných pohyboch

³ K. Marx, *Kapitál*, zv. I, Praha 1953, 107.

⁴ K. Marx, *Kapitál*, zv. I, Praha 1953, 203.

⁵ R. Richta, *Civilizácia na rázcestí*, Bratislava 1966, 76.

civilizácie rozhodujúcim kľúčom k prognóze vo všetkých ďalších sférach ľudského života.”⁶ Vzniká preto naliehavá úloha študovať charakter takýchto premien systematicky nástrojmi modernej vedy. Študovať premeny práce i samy princípy premien pracovných situácií nástrojmi vedy v období, ktoré kladie dôraz na potreby teoretickej orientácie každej ľudskej činnosti. Kultivácia práce človeka v daných podmienkach spoločenského vývoja je dostatočne zdôvodnená len za účasti vedy.

Empirické pozorovacie metódy sa, samozrejme, orientujú na získavanie faktov, ktoré nám pomocou príslušných deskriptívnych procedúr zobrazia bezprostredne vnímateľné javové stránky objektu štúdia. Vypovedať o faktoch znamená konštatovať alebo opisovať vlastnosti a vzťahy poznávaných štruktúr len tak, ako sú bezprostredne zmyslami vnímateľné. Preto sa faktovými výpoveďami len začína vedecké poznanie danosti. Faktové výpovede poskytnuté pozorovacími empirickými metódami predstavujú tak len prvotné vedecké dáta o povahe poznávaných štruktúr. Preto nemožno od týchto pozorovacích postupov izolovať experimentálne metódy, ktoré predpokladajú väzby s príslušnými teoretickými postupmi.

V jednotlivých empirických vedách získavame preto skúsenosť o danom predmete poznania na základe určitých starších teórií alebo hypotéz a príslušných experimentálnych procedúr. Pri nich nepochybne významná úloha patrí i tradičným observačným a deskriptívnym metódam vedy. Každý akt pozorovania, podobne ako aj každá experimentálna sonda sa nevyhnutne spája s používaním príslušných špecializovaných opisných metód. Nezaobíde sa bez nich ani moderná veda. No táto moderná veda sa od starších tradičných predsa v čomsi podstatne odlišuje. Okrem iného hlavne v tom, že svoje metodické postupy vždy účinnejšie zdôvodňuje teoreticky. Akcentuje význam teórie pri tvorbe hypotéz experimentu a pri výbere potrebných poznávacích i aplikačných metód vedy. Takto čoraz menej miesta ponecháva živelnosti vo vedeckovo-výskumnej činnosti a trvale vytláča z používania jednostranné empirické procedúry.

Za dôsledne vedecké postupy sa takto v moderných experimentálnych vedách považujú také procedúry, ktoré sú korektne teoreticky orientované. Nové empirické fakty sa tu nezískavajú len ako plody série samých observačných a deskriptívnych techník, ale ako produkt konkrétne teoreticky zdôvodneného výberu i aplikácie experimentálnych metód. Kým jednoduchým pozorovaním tu rozumieme procesy, pri ktorých sa do štruktúr a fungovania študovaných javov zasahuje teoreticky len sporadicky, pri experimentálnych postupoch už nastupuje systematické teoretické zasahovanie do podstaty javov. Začíname sa miešať do toku procesov javu tak, že podľa konkrétnych potrieb odkrývame a určujeme ich podstatné vlastnosti.

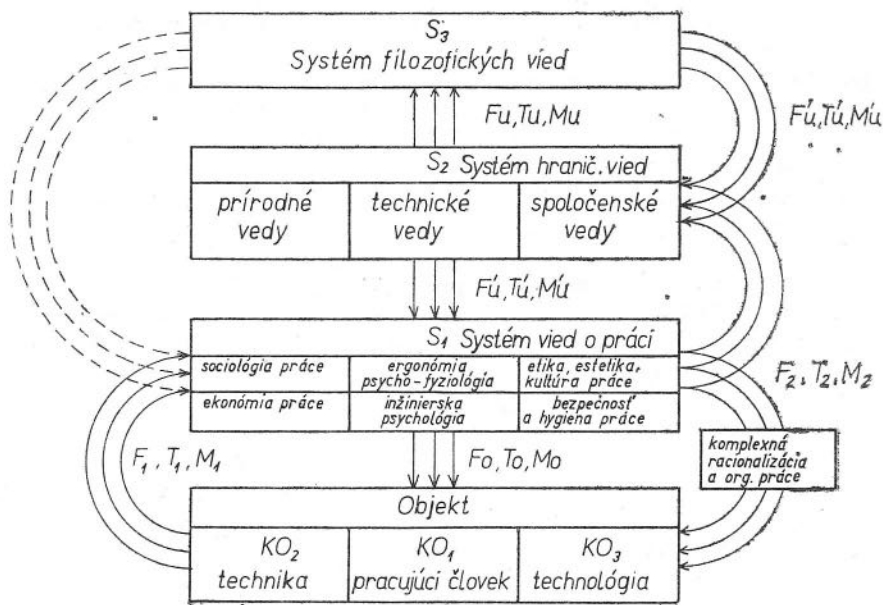
Takéto experimentálne náležite teoreticky orientované techniky nám už zobrazia podstatu študovaných javov. Pozorovacím procedúram tak nevyhnutne prichádzajú na pomoc náročné teoreticky fundované experimentálne techniky. Preto treba za vedecké poznanie i vo vedách o práci považovať poznávaciu činnosť, pri ktorej sa pozorovacie empirické postupy zjednocujú s teoretickými na rozdielnych rovinách všeobecnosti, a to práve tak v základnom výskume, ako aj aplikovanom výskume.

Skúsenosť hovorí, že elementárnou podmienkou uvedenia akejkoľvek vedeckovo-výskumnej úlohy je predovšetkým určenie danej úlohy. Nevyhnutnou východiskovou logickou formou riešenia vedeckovo-výskumnej úlohy je konkrétna formulácia otázky, ktorá vlastne zadáva príslušnú úlohu. Preto treba na vecný projekt a praktický rozpis vedeckovo-výskumného zadania pozeráť ako na aposteriórnu činnosť, pri ktorej má väčšiu váhu skôr širšia teoretická informovanosť ako neusporiadané a simplifikujúce

⁶ Tamtiež, 77.

úzke empirické hľadiská. Ani samo vyčerpávajúce určenie ľudskej práce nie je dobre mysliteľné len v aspektoch empirických skúseností často živelne fungujúcich odborov jednotlivých vied o práci.

Z hľadiska marxisticko-leninskej teórie úrovní, zobrazujúcej štruktúrne usporiadanie organického celku objektívnych zákonitostí dynamiky hmotného sveta ako predmetu celostnej sústavy vied, možno jednotlivé stupne vývinu diferencovaných foriem pohybu hmoty a ich vzájomné väzby vyjadriť tak, ako to znázorňuje schéma 1.⁷

Ľudská práca sa tvorí ako funkcia zložito štruktúrálnej jednoty základných fyzikálno-chemicko-biologických a špecificky spoločenskej reality imanentných psychofyziológických, technicko-výrobných, eticko-estetických i ďalších iných zákonitostí. Zmocniť sa takejto funkčnej závislosti ľudskej práce prakticky znamená zmocniť sa nevyhnutne najprv teoreticky daného zložitého systému. Teoreticky zvládnuť vzájomnú interakciu na jednej strane objektívne podmienených zákonitostí špecificky spoločenskej reality a na druhej strane mimospoločenských, podmieňujúcich zákonitostí. Takáto interakcia je osobitne dnes zložito sprostredkovaná vývinovými premenami štruktúry a fungovania ľudskej práce. Vieme, že táto sprostredkovaná zložka tu nie je len determinovanou, ale súčasne determinujúcou premennou v systéme premenných ľudskej spoločnosti i jej mimospoločenského univerza.

Schéma 1 ukazuje, že základné, vývinovo nižšie zákonitosti a špecificky spoločenské, vývinovo vyššie zákonitosti sa v hladine spoločenskej reality vzájomne určujú práve prostredníctvom práce a sama táto práca je určovaným i určujúcim komponentom v sieti uvažovaných vzájomných pôsobení. Preto nemožno pri štúdiu

⁷ Pozri analogickú schému v štúdiu V. O. Orlova, *Hraničné vedy a marxistická koncepcia úrovní*, Filozofskije nauky, Moskva 1969, č. 4.

povahy práce ako špecifickej funkcie ľudského rodu abstrahovať ani od jednej zákonitosti dialektiky určených a určujúcich väzieb v princípe spoločenského progresu. Ťažkosti vznikajú najmä tam, kde treba konkrétnejšie odhaliť práve takúto zložitú dialektiku väzieb. Preto netreba diskutovať, že abstraktne všeobecné teoretické deskripcie uvažovaného fenoménu práce, tvorené metódami prírodných, spoločenských alebo filozofických vied, v teórii poznania i v praxi zmocňovania sa povahy práce v tejto súvislosti vždy mali, majú a budú mať svoju váhu. Pokrývajú však podstatné určenia ľudskej práce sieťou kategórií a zákonov z takej roviny všeobecnosti, z ktorej nemožno vidieť konkrétne všetky relevancie špecifickej povahy spoločenskej práce. Nemožno z nej ukázať všetku dialektiku určených a určujúcich podstatných vzťahov spoločenskej práce v totalite závislosti.

Bolo by preto absurdné popierať nosnosť širších teoretických hľadísk pri zmocňovaní sa podstatných vzťahov fenoménu ľudskej práce. Tie nám jednoznačne svedčia o tom, že fyzikálno-chemicko-biologické zákonitosti sa nevyhnutne zachovávajú v podstate spoločenského pohybu. Kvalitatívne nižšie zákonitosti sa tu podriaďujú vyšším, spoločenským zákonitostiam, no súčasne si ich podmieňujú. Ak takáto abstrakcia má verifikát v rovine špeciálnych vied, ak sa od týchto špeciálnych vied príslušnými metódami nálezite odvodzuje, potom v konkrétnych gnozeologických vzťahoch i v empirickej rovine treba takúto abstrakciu rešpektovať. V tejto súvislosti možno korektne hovoriť o biologickej podmienenosti práce a myslenia alebo o fyziologickej podmienenosti psychického u spoločenského človeka. Analogicky možno dokazovať i zložito sprostredkovanú podmienenosť techniky výroby fyziológiou a psychológiou práce človeka.

Takéto abstraktné výroky, pochopiteľne, nevyčerpávajú povahu ľudskej práce. Hovoríme, že je potrebné obohatiť ich abstrakciami ostatnej množiny vied o princípoch ľudskej práce. Totalitu vzťahov princípu práce treba vyjadriť adekvátnou totalitou abstrakcií i za účasti ostatných zainteresovaných vied, no predovšetkým prostredníctvom vied o práci. Práve systém vied o práci musí ukázať systémovú povahu ľudskej práce. Budovanie systému vied o práci je teda nevyhnutným predpokladom praktického zmocnenia sa ľudskej práce v nastupujúcej epoche vedeckotechnickej revolúcie. Len systém vied o práci je schopný zmocniť sa teoreticky komplexu určujúcich a určených závislostí premien mikroštruktúr ľudskej práce i premien makroštruktúr pracovných situácií automatizujúcej sa spoločnosti. Medzi naliehavé úlohy súčasnej vedy patrí teda i teoreticko-metodologické zadanie konštituovať systém vied o práci, t. j. tvoriť a rozvíjať systém teórie a experimentálnych metód vied o práci.

b) Naliehavá potreba výstavby systému vied o práci

Je mimo diskusie, že zadania určiť povahu, tempo a smer vývinových premien ľudskej práce donáša komplex teoretických problémov. Prináša teda i náročné vedecko-výskumné úlohy pre celý systém zainteresovaných vied. Problém vzniká už pri interpretácii nového obsahu pojmu práca. Snaženia vysvetliť tento pojem v plytko empirickej rovine pri konkrétnych rozboroch čiastkových vedeckovýskumných i organizačných otázok praxe vedú často k samoúčelným polemikám, ktoré otázku neriešia, ale skôr komplikujú. Často počujeme, že už sama „definícia práce sa vymyká každej jednotlivej metóde; dnes ju treba hľadať skôr v syntéze metód“.⁸ Hľadať ju v syntéze metód, opretej o teoretické skúsenosti celého súboru vied o práci. Budovať ju z teoretických informácií

⁸ Pierre Naville, *Metóda v sociológii práce*, Zborník Sociológia práce, Bratislava 1967, 40.

nie akéhokoľvek sumatívneho súboru vied o práci, ale odvodiť z faktorov, metód a teoretických koncepcií sústavy vied o práci.

V praxi plnenia konkrétnych vedeckovýskumných povinností sa v jednotlivých vedách o práci stále ešte konzervujú škodlivé prvky živelnosti. Preto sa vedy o práci zdôvodnene dostávajú pred úlohy zodpovednej tvorby a rozvoja metód, ktoré by boli zbavené zvyškov živelnosti. Stali by sa adekvátnymi príslušnej predmetnej oblasti a takto v praxi efektívnejšie použiteľné. Takéto metódy nemožno odvodiť bezprostredne zo samého empirického styku s uvažovaným objektom vied o práci. Efektívne aplikabilné metódy vied o práci sa budujú nevyhnutne len v procese náležitého teoretického zmocňovania sa príslušnej predmetnej oblasti. Tvoria sa a úspešne rozvíjajú v procese výstavby a rozvoja teoretického systému vied o práci.

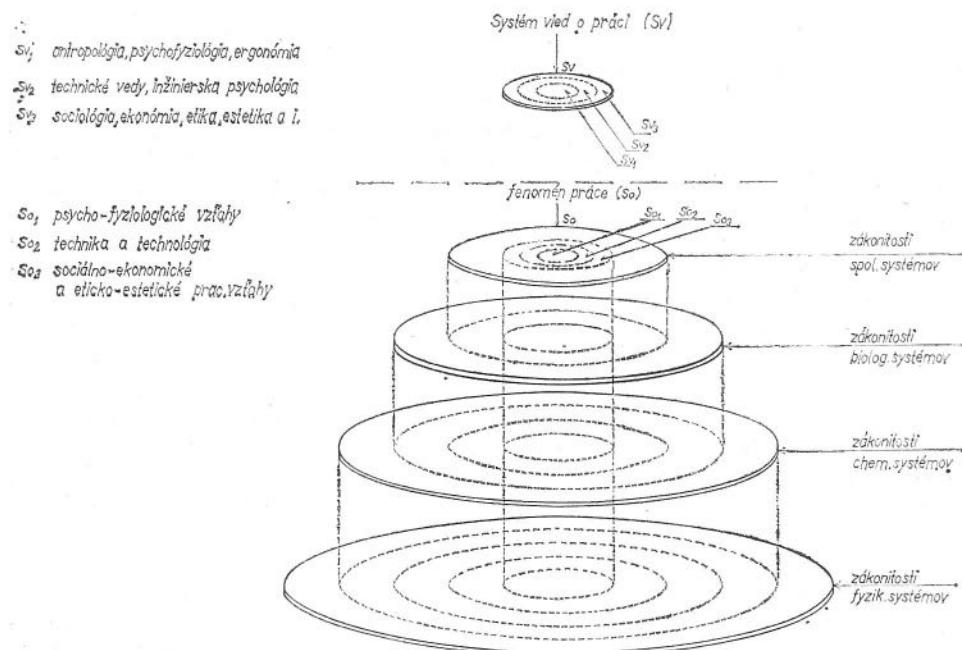
Bolo by možné širšie argumentovať, že prvý krok v tvorbe teoretického systému vied o práci sa u nás vykonal. Vedeckovýskumnou činnosťou na pôde jednotlivých odborov sociologických, psychologických a technických vied sa v konkrétnych aplikáciách pomerne úspešne rozvinuli empirické metódy vied o práci a nahromadil sa bohatý faktový materiál. Získaná suma informácií, čo aj len v podobe elementárnych protokolárnych faktových výpovedí poskytla významné deskripcie o danej predmetnej oblasti. Ich hodnota je predovšetkým v tom, že predstavuje dostatočne pevné základy pre druhotné teoretické spracovanie získaných empirických dát. Sú nevyhnutným skúsenostným východiskom pre prestavbu faktov v teóriu informácií dosahovaných zodpovednou generalizáciou a systemizáciou.

Množinu vied o práci takto čaká konkrétna úloha urobiť ďalší krok pri zmocňovaní sa fenoménu ľudskej práce. Urobiť ho zodpovednou vedeckovýskumnou činnosťou, orientovanou na výstavbu teoretického systému vied o práci. Veď ľudská práca sa tvorí integráciou zložitého komplexu fyzikálnych, chemických, biologických i spoločenských zákonitostí. Tvorí sa ako funkcia komplikovane štrukturovanej jednoty základných fyzikálno-chemicko-biologických a špecificky spoločenskej realite imanentných psychofyziológických, technicko-výrobných, eticko-estetických i ďalších iných zákonitostí. Analogicky tak ako vo vzťahu k predmetu poznania v ostatných vedách aj pre systém objektívnych vzťahov pracovného procesu treba tvoriť adekvátny systém vied o práci. Budovať ho tak, aby sa v epoche vedeckotechnickej revolúcie stala veda i nástrojom riadenia vývinových premien ľudskej práce. Máme tu na mysli vedu o práci s jej imanentnou teóriou a experimentálnymi technikami. Musí to byť systém vied o práci, ktorý v špecifickej gnozeologickej jednote s pracovným procesom ako objektom poznania môže fungovať v technike výroby ako bezprostredná výrobná sila a v terciárnej sfére môže práve tak slúžiť ako bezprostredná teoreticko-metodologická skúsenosť pracovnej činnosti.

Im patrí úloha študovať, zovšeobecňovať a systematizovať zákonitosti štruktúry, fungovania a vývoja ľudskej práce. Robiť takú systematizáciu informáciu o ľudskej práci, ktorá poskytne účinné metódy pre prax skutočne humanizujúcej kultivácie a rozvoja tvorivých schopností človeka v jeho vzťahu k technike spoločenskej výroby a cez ňu i k ostatnému spoločensko-historickému i prírodno-historickému svetu najširšom zmysle. Pracovný proces predstavuje zložito konštituovaný systém vlastností a vzťahov najprv poznávajúceho človeka a až potom človeka technikou vyzbrojeného a prakticky pretvárajúceho svet. Zmocniť sa prakticky zákonitostí štruktúry a fungovania, no najmä vývoja tohto procesu pri aktívnej premene sveta a hlavne pri úspešnom riadení a predvídaní vývinových premien ľudskej práce v epoche vedeckotechnickej revolúcie, predpokladá zmocniť sa pracovného procesu najprv teoreticky. Preto sa vnucuje úloha vyčleniť a rozvíjať poznávacie funkcie človeka s osobitným teoretickým zadaním. Vzniká

naliehavá potreba budovať nad pracovným procesom osobitný orgán pre teoreticko-poznávacie funkcie. Tvorí relatívne samostatný systém teoretickej činnosti pre úlohy odkrývať zákonitosti vývinu ľudskej práce. Takto teda najprv teoreticky poznávať a až potom v praxi určovať smer a tempo vývinových premien práce.

Sústavu vied o práci v jej vzťahu k príslušnému objektu poznania i vzťahu k ostatným hraničným vedám, od ktorých zostanú vedy o práci širšie teoreticky trvale závislé, možno schematicky vyjadriť (schéma 2).⁹

Systém vied o práci (S_1) je predovšetkým v bezprostrednom gnozeologickom styku s jednotlivými komponentmi svojho objektu poznania (KO_1 , KO_2 , KO_3). V takomto gnozeologickom vzťahu k objektu sú, pochopiteľne, vedy o práci i širšie teoreticky závislé od väzieb s hraničnými vedami. Predpokladajú informácie o faktoch, teóriách a metódach jednotlivých prírodných, technických i spoločenských vied (Fu , Tu , Mu) ostatného systému vedy. Univerzálnejšie faktové výpovede, teoretické koncepcie a metodologické procedúry (Fu , Tu , Mu) hraničných vied sa v tejto súvislosti prepájajú do roviny faktov, teórií a metód systému vied o práci (Fo , To , Mo). Tu sa tvoria a fungujú príslušné transformačné, gnozeologické i aplikačné techniky jednotlivých odborov vied o práci a buduje sa teoretický obraz o zákonoch štruktúry, fungovania a vývoja ľudskej práce.

Vzťahy v prúde informácií na hraniciach relatívne predskúsenostného gnozeologického styku vied o práci s objektom (Fo , To , Mo) a poskúsenostných faktov, teórií a metód (F_1 , T_1 , M_1) ukazujú, že rozdiel skúseností tu je rozdielom starých a nových

⁹ Porov. s analogickou schémou: H. Bley, *Arbeitswissenschaften, sozialistische, Lexikon der Wirtschaft-Arbeit*, Berlin 1969, 124.

informácií vied o práci v gnozeologickom styku s objektom. Každý nový cyklus poznania obohacuje vedy o práci vždy nevyhnutne o novšie poznatky o štruktúre, fungovaní i vývine objektu. Vo vzťahu systému vied o práci a orgánu racionalizácie konkrétnych techník organizácie práce pretekajú teda významné neustále nové dáta ako faktové výpovede, teoretické koncepcie a metódy (F_2 , T_2 , M_2), odvádzané zo systému vied o práci.

Náležité fungovanie aplikačných procedúr, no osobitne efektívne plnenie úloh komplexnej racionalizácie jednotlivých techník organizácie práce bolo by bez takýchto vždy nových faktov, teórií a metód problematicky možné. Miera poriadku organizácie práce je tu teda priamo úmerná miere teoretických informácií, o ktoré sa opiera daná komplexná racionalizácia práce. Tok potrebných informácií vo vzťahu systému vied o práci a orgánu racionalizácie techník organizácie práce slúži tak ako teoretický základ v praxi tvorby a zavádzania nových metód organizácie práce. Komplexná racionalizácia konkrétnych nových technicko-organizačných opatrení, spojená s úlohami tvorby a zavádzania nových techník do praxe musí byť dobre teoreticky fundovaná, zodpovedne vedecky zdôvodnená. Efektívnosť a rast organizácie práce tak závisí od efektívnosti a rastu systému vied, ktorý produkuje systém informácií pre prax racionalizácie a organizácie pracovných procedúr.

Významné informácie vied o práci ako produkt integrácie, generalizácie a syntézy skúseností o zákonoch štruktúry a fungovania ľudskej práce (F_2 , T_2 , M_2) sa, pochopiteľne, vracajú späť do rovín hraničných vied. To preto, lebo ani teória a prax vedeckovýskumnej tvorby prírodných, technických a spoločenských vied nemôže v styku s vlastným objektom poznania trvale abstrahovať od vzťahov štruktúry, fungovania a vývoja objektu vied o práci. Tvorba na pôde prírodných, technických i spoločenských vied v orientovanom základnom i aplikovanom výskume nezriedka donáša i také teoretické otázky, ktoré treba riešiť i z hľadiska teoretických skúseností, ktoré majú verifikát len v rovine experimentu vied o práci. Systém vied o práci treba z tohto hľadiska chápať ako „kooperatívny systém vedeckých disciplín, ktoré z diferencovaných aspektov odborov a konkrétnych vzťahov predmetu študujú predpoklady a požiadavky práce človeka, odkrývajú závislosti a vnútorné zákonitosti pracovného procesu a generalizáciou získaných informácií zo spoločenskovedného, prírodného i technicko-organizačného hľadiska pri zachovaní relatívnej samostatnosti jednotlivých disciplín rozvíjajú princípy, pravidlá a normy praxe tvorby i aplikácie pracovného procesu“.¹⁰

Je všeobecne známe, že každá výskumná metóda vedy plní konkrétnu funkciu programu výskumu len s príslušným teoretickým zdôvodnením. Miera efektívnosti výskumnej metódy je, pochopiteľne, v tejto súvislosti objektívne určená. Je priamo úmerná miere adekvátnosti jej aplikácie, závislá od stupňa adekvátnosti metódy samému objektu poznania. Predpokladajme, že je dostatočný dôvod tvrdiť, že vedeckotechnická revolúcia naozaj podstatne mení štrukturálno-funkčné vzťahy pracovného procesu. Donáša principiálne zmeny v celom komplexe vzťahov pracovných situácií vo všetkých sférach ľudskej činnosti. Ak je súčasne pravda, že dnes ešte nie je daná ani uspokojivá definícia práce a marxisticko-leninská poučka o význame práce má také potvrdenie v praxi celého predchádzajúceho spoločensko-historického vývoja, že ju treba zodpovedne rešpektovať i pri zabezpečovaní nastupujúcich sociálno-ekonomických pohybov, potom tu vzniká konkrétna úloha. Vzniká skutočne naliehavá vedeckovýskumná úloha systematicky študovať nastupujúce principiálne premeny v povahe práce a od nej závislá praktická úloha cieľuprimerane určovať smer a tempo vývinu uvažovaných premien.

¹⁰ H. Bley, c. d., 123.

Robiť to dobre na úrovni vedy znamená robiť to nevyhnutne v procese výstavby príslušnej sústavy vied o práci a rozvoja ich výskumných metód. Robiť to na báze tvorby a rozvoja vedecky zdôvodnených experimentálnych metód vied o práci.

Máme tu, pochopiteľne, na mysli sústavu vied, ktorú treba budovať predovšetkým z toho, čo je dané. Domnievame sa, že jej výstavba musí vychádzať jednak z hotového vlastného faktového materiálu, jednak z vlastných, čo aj v mnohom ešte len elementárnych empirických výskumných metód. Sústava vied o práci sa však musí budovať ako integrálna súčasť celostného systému hraničných prírodných, spoločenských a technických vied. V zjednodušenej podobe to možno vyjadriť takto:

1. V prvej etape si daná množina vied o práci určí špecificky vlastnú predmetnú oblasť a vykoná výber predmetu primeraných experimentálnych techník výskumu.

2. V druhej etape si aplikáciou experimentálnych techník získa nový faktový materiál o vyčlenenej predmetnej oblasti a známymi metódami klasifikácie a generalizácie usporiada tento empirický faktový materiál jeho prestavbou do teoretických základov celej množiny vied o práci.

3. V tretej etape úloh vykoná vyššiu systemizáciu dosahovaných teoretických informácií výstavbou systému teórie vied o práci ako náležite logicky štruktúrovanú sústavu kategórií o predmete a odvodí z nej adekvátny systém experimentálnych metód.

Splnením takýchto základných povinností výstavby systému vedy sa môžu utvoriť predpoklady vecne zdôvodneného, a preto účinného systémového prístupu k študovanému objektu. Metódy prístupu i k takému zložitoštruktúrovanému objektu, akým je najmä dynamicky systém práce v epoche vedeckotechnickej revolúcie. Systémová analýza vied o práci sa takto zbaví zvyškov živelnosti a jednostranného empirizmu v praxi vedeckovýskumného styku s objektom. Zmocní sa teoreticky i prakticky nielen vonkajších závislostí fungovania štruktúry pracovného procesu v systéme podmienok kvalitatívne nových pracovných situácií modernej civilizácie. Súčasne ukáže povahu funkčných závislostí pracovného procesu odkrytím samých vnútorných väzieb vývinu relevantných prvkov štruktúry ľudskej práce. Takto sa teoreticky zmocní celého komplexu vnútorných i vonkajších určeností štruktúry, fungovania i vývinu práce a poskytne predpoklady i pre splnenie praktických úloh kultivovať prácu v prospech rozvoja skutočne humánnych vlastností človeka i ľudského uspokojovania jeho potrieb.

Z hľadiska vždy širších skúseností komplexu vied o práci treba pristupovať k úlohám rozhodovania o povahe premien práce v dynamike socialistických výrobných síl vôbec a zvlášť vzťahov epochy vedeckotechnickej revolúcie. Preto treba klásť v súvislosti s rastúcimi náročnými požiadavkami využívania ľudskej práce vždy kvalitatívne vyššie požiadavky na vedy, ktoré majú podmieňovať efekt v nových pracovných situáciách vedeckotechnickej revolúcie. Podčiarkujeme preto, že „požiadavky na poli práce sú splniteľné len organizovanou a cielavedomou kooperáciou viacerých vedných odborov”.¹¹

Vedami o práci teda rozumieme náležite integrovanú množinu vied. Možno ju považovať za sústavu vied so špecificky diferencovaným objektom, a preto i špecificky vlastnou logicky konštituovanou teoretickou sústavou kategórií i predmetu adekvátnym systémom experimentálnych metód. Domnievame sa, že takto spĺňa podstatné znaky modernej vedy:

1. Svojou základnou teoreticko-poznávacou funkciou sa vedy o práci tvoria ako

¹¹ H. Bley, c. d., 124.

cieľavedome organizovaný systém vied o vývine štruktúry a fungovania práce v systéme spoločenskej reality.

2. Vedy o práci sa budujú ako predmetnej oblasti adekvátnej, logicky štruktúrovaný systém kategórií s imanentnou sústavou experimentálnych metód.

3. Vedy o práci sa organizujú ako relatívne samostatná sústava inštitúcií, inštalovaná do celostného systému prírodných, spoločenských, technických vied, a nie na poslednom mieste i filozofických vied.

4. Vedy o práci sa tvoria pre finálne aplikačné funkcie, podriadené rozhodujúcej sociálnej úlohe kultivovať ľudskú prácu ako relevantný prvok v systéme techniky výroby i techniky služieb v dôsledne sa humanizujúcom spoločenskom progrese.

Problematika budovania vedy o práci ako úloha hľadania efektívnosti jej organizácie a riadenia je, pochopiteľne, významnou otázkou doby. Preto ju nemožno riešiť v komplexe vedeckovýskumných úloh len ako empiricko-organizačnú otázku praxe. Naopak, ide tu o náročné teoretické zadania. No súčasne o úlohy, pre ktoré sú naše vedeckovýskumné inštitúcie dostatočne dobré skúsenostne pripravené. Vedy o práci majú za sebou solídne informácie na pôde základného i aplikovaného výskumu. Možno teda očakávať, že náležitou integráciou, dnes ešte relatívne živelné fungujúcich špecializácií jednotlivých odborov dostane vedeckovýskumná činnosť systému vied o práci nový pracovný pulz. Prenikne do sféry neznámeho i k samým princípom ľudskej práce.

Tvrdíme, že len náležite fungujúci systém vied o práci môže v epoche vedecko-technickej revolúcie teoreticky i prakticky zvládnuť komplikovaný mechanizmus vzájomného pôsobenia psycho-fyziologických, technicko-výrobných, eticko-estetických a ostatných zákonitostí pracovného procesu. Povahu ľudskej práce v jej najhlbšej podstate možno teoreticky poznať len adekvátnymi metódami vied o práci. Len takto možno odkryť a ovládnuť podstatné určenosti dialektiky práce nastupujúcich spoločenských dejín i prakticky.